

Nad ukončeným sociologickým dílem G. Gurvitche¹

ZDENĚK STRMIŠKA
Sociologický ústav ČSAV

¹⁾ Vzhledem k úmrtí G. Gurvitche a potřebě alespoň stručně zhodnotit jeho životní sociologické dílo, redakce Sociologického časopisu odsunuje ohlášené a připravené konzultace k teoretickým otázkám sociologie; tyto konzultace budou zahájeny až v pátém čísle letošního ročníku.

Omlouváme se za tuto změnu našim čtenářům.

Redakce SČ

V období, kdy jsme promýšleli možnost vydat v českém překladu obsáhlejší výbor ze sociologického díla G. Gurvitche, nás zastihla zpráva, že G. Gurvitch zemřel dne 12. prosince 1965, podlehnuv srdeční krizi. Náš plán projednat s autorem osobně výběr statí z jeho rozsáhlého díla, vhodných pro český překlad, zůstane již navždy nenaplněným záměrem; dílo Gurvitchovo je uzavřeno a můžeme se nad ním zamýšlet jen retrospektivně.

Gurvitch představuje nepochybně jednu z nejvýznamnějších postav v současné světové sociologii naší doby. Jeho život a dílo představují ohniska, v nichž se střetávají velmi protikladné a namnoze vnitřně rozporné vlivy naší doby, jež se Gurvitch snaží zvládnout a ztvárnit v jednotu koherentního teoretického systému, přičemž jeho úsilí je namnoze úspěšné, někdy také marné. Těžisko Gurvitchova významu tkví nepochybně v obecné sociologické teorii, i když se vedle ní Gurvitch věnoval řešení problematiky řady speciálních sociologických disciplín a speciálních tematických okruhů, zejména otázkám sociologie práva, morálky a poznání. Vysloveně teoretická a vyhraněná pokroková orientace Gurvitchem uplatňovaná jak v jeho teoretické práci, tak i ve veřejném a občanském životě, je nepochybně příčinou toho, že Gurvitchův přínos sociologii je u velké části současných nemarxistických sociologů podceňo-

ván nebo přímo přehlížen. Všestranné kritické zhodnocení Gurvitchova díla z marxistického hlediska zůstává dosud nesplněným úkolem. Jestliže se dnes především zastavujeme a zamýšlíme nad Gurvitčovými sociologickými koncepcemi, činíme tak v přesvědčení, že Gurvitchovo sociologické dílo je i pro marxistické sociology významným zdrojem poučení a podnětů, ať již v pozitivním nebo v negativním smyslu; jejich správné využití může účinně napomoci řešení řady teoretických otázek a celkovému rozvoji naší sociologické práce.

* * *

George Gurvitch se narodil 20. října 1894 v Novorosijsku v Rusku. Studoval v Rostově, Rize a Petrohradě; v r. 1919 se stal soukromým docentem na právnické fakultě v Tomsu, kde se zabýval otázkami filosofie práva. Aktivně se účastnil proticarských bojů v r. 1917, avšak v r. 1921 emigroval ze Sovětského svazu. V r. 1921–1926 žil v Praze, kde pracoval od r. 1922 jako docent katedry dějin filosofie práva na tehdejší Ruské právnické fakultě. V roce 1926 přesídlil do Francie a stal se později francouzským státním občanem. Od roku 1929 přednášel na Sorbonně mimořádné kursy. Později vyučoval na střední škole, učil jako zastupující profesor v Bordeaux a v r. 1932 se stal profesorem sociologie na universitě ve Strasbourgu. Válečná léta prožil v USA, kde přednášel a pracoval na Svobodné škole vysokých studií v New Yorku. Po válce se vrátil do funkce profesora sociologie na universitě ve Strasbourgu, později se stal profesorem na Sorbonně a prvním ředitelem Centre d'Etudes sociologiques v Paříži. Gurvitch založil a po dlouhou dobu řídil vydávání Cahiers-Internationaux de Sociologie a zastával řadu funkcí v sociologických institucích a organizacích francouzských i mezinárodních.²

Z bohaté publikační činnosti G. Gurvitche uvádíme jen několik nejdůležitějších knižních titulů. Jsou to zejména:

— *Fichtes System der konkreten Ethik*, Tübingen, Mohr, 1924, stran 375

² Základní životopisné údaje čerpáme z redakční statí publikovaných v *Révue Française de Sociologie* (1966, č. 1, str. 3–4); archivní doklady, které by poskytl informace o činnosti Gurvitche v praž-

ském období, nejsou přístupny. Proto děkujeme prof. Florovskému, který nám poskytl základní informace o činnosti G. Gurvitche v období jeho pražského pobytu.

- *Les tendances actuelles de la philosophie allemande*, E. Husserl, M. Scheler, E. Lask, M. Heidegger, Paříž, Vrin, 1930, stran 235
- *L'idée du droit social. Notion et système du droit social. Histoire doctrinale depuis le XVIIe siècle jusqu'à la fin du XIXe siècle*, Paříž, Sirey, 1932, stran 713
- *Morale théorique et science des mœurs. Leurs possibilités. Leurs conditions*, Paříž, Alcan, 1937, stran 206
- *Éléments de sociologie juridique*, Paříž, Aubier, 1940, stran 268
- *Sociology of Law*, New York 1942, Londýn 1947
- *La sociologie au XXe siècle*. Vydáno pod vedením G. Gurvitcha ve spolupráci s E. W. Moorem. Sv. I: *Les grands problèmes de la sociologie*; sv. II: *Les études sociologiques dans les différents pays*, Paříž, Presses Universitaires de France, 1947, stran 763
- *Industrialisation et technocratie* (Travaux de la Première Semaine sociologique), Paříž 1949
- *Traité de sociologie*. Vydáno pod vedením G. Gurvitcha, 2 svazky, Paříž, Presses Universitaires de France. Sv. I. 1958 — stran 514; sv. II. 1960 — stran 466
- *Dialectique et sociologie*, Paříž, Flammarion, 1962, stran 243
- *La vocation actuelle de la sociologie*, Paříž, Presses Universitaires de France, 1963. Sv. I. — *Vers la sociologie différentielle*; sv. II. — *Antécédents et perspectives*.
- *Déterminismes sociaux et liberté humaine. Vers l'étude sociologique des cheminement de la liberté*, Paříž, Presses Universitaires de France, 1963, stran 327.

Jednoznačným těžiskem Gurvitchovy pozornosti v celém jeho životním díle jsou otázky *sociologické teorie*, které Gurvitch řeší na vysoké úrovni obecnosti, takže se dostává — zejména v určitých obdobích vývoje západní sociologie — do vysoké míry mimo její hlavní proudy, vyznačující se důrazným příklonem ke konkrétní společenské empirii a poznamenané krajní empirickou, antiteoretickou orientací. Je určitým paradoxem, že Gurvitch, který své základní stanovisko v sociologii sám označuje jako „dialektický hyperempirismus“, si musí stěžovat, že velkou částí sociologů není pokládán za sociologa, nýbrž spíše za filosofa.

Je však nesporným výrazem síly a převahy Gurvitchových stanovisek, že nepřestává zdůrazňovat, že sociologie a sociologický výzkum nemohou existovat „bez ujasněného konceptuálního aparátu“, bez rozpracované sociologické teorie, a že toto

své stanovisko hájí bez ohledu na hluboký odliv teoretických zájmů a s ním spjatý pokles prestiže teoretické orientace, které charakterizovaly západní sociologii v minulých desetiletích. Gurvitch orientuje své vědecké úsilí právě na vypracování obecné sociologické teorie a na řešení obecných teoretických a metodologických problémů.

Gurvitch sám si uvědomuje, že předmětem sociologie není jen jedna stránka nebo jeden okruh společenských jevů — jak je tomu u zvláštních společenských věd —, nýbrž že sociologie se zabývá totalitou společenské skutečnosti, že jejím objektem jsou „totalní společenské jevy“. Zdůrazňuje, že tato totalita je velmi složitá a mnohostranná, je ve své podstatě mnohorozměrná a hierarchizovaná.

Základní součástí obecné sociologie v Gurvitchově pojetí je *hloubková sociologie* (sociologie en profondeur). Tato součást obecné sociologie ukazuje, že společenská skutečnost se skládá ze soustavy vrstev či hloubkových úrovní (paliers en profondeur). Tyto hloubkové úrovně se ve společenské skutečnosti vzájemně pronikají, vytvářejí procesy napětí a podmiňují stavy vratké rovnováhy, které se neustále porušují a obnovují. Kritérium pro vymezení těchto hloubkových úrovní vidí Gurvitch zcela v gnoseologické oblasti: „Hlubší vrstvy sociální skutečnosti jsou prostě ty, které vyžadují větší úsilí k tomu, aby mohly být postizeny a vědecky studovány“.³ Na základě stupně zprostředkovanosti a složitosti poznávacího procesu dospívá Gurvitch k rozlišení řady hloubkových úrovní, seřazených podle uvedeného kritéria; jsou to morfolický a ekologický povrch, sociální organizace, sociální modely (tj. pravidla, kolektivní signály a znaky), kolektivní chování, sociální role, postoje, symboly, ideje a hodnoty, a konečně psychické stavy a akty. Tímto postupem dospívá Gurvitch k dosti vnějšímu zřetězení a spojení různých prvků sociální skutečnosti, jež jsou vyňaty z jejich organického kontextu. Vnucuje se zde také otázka nebo přímo námitka, zda — alespoň v zásadě — tato Gurvitchova klasifikace hloubkových úrovní neřadí společenské jevy spíše

³ *La vocation actuelle de la sociologie*, sv. 1., str. 65.

z hlediska jejich materiálnosti, objektivnosti a subjektivnosti, tj. z hlediska vztahu subjektu a objektu ve společenském životě.

S těmito hledisky je spjata závažná problematika vztahů společenských činností a kulturních produktů v nejširším slova smyslu, problematika vztahů objektivace a subjektivace ve společenském životě. Tento komplex otázek se vztahuje nepochybně k velmi významné dimenzi společenské skutečnosti, přičemž Gurvitchova analýza přináší mnoho cenných podnětů právě pro řešení těchto otázek.

Všechny „totální sociální jevy“ podle Gurvitche obsahují aktuálně nebo potenciaálně uvedené hierarchie ve specifické podobě, přičemž jednotlivé vrstvy se uplatňují v různé formě a plní různé role. Gurvitch přejímá termín totálních sociálních jevů od M. Mause, reinterpretuje jej však v tom smyslu, že za totální jev nepokládá jen extenzivní úhrn společenských jevů, nýbrž každý konkrétní sociální jev, který má — alespoň v potenci — všechny podstatné aspekty nebo všechny podstatné dimenze sociálního jevu. Z tohoto hlediska rozlišuje Gurvitch tři typy *sociálních útvarů* (cadres sociaux), které vesměs odpovídají uvedenému postulátu.

Jsou to:

1. projevy sociability, tj. mikrosociální jevy a procesy;
2. společenské skupiny, ať již zvláštní společenské skupiny nebo třídy;
3. globální společnosti (kmeny, města, státy, říše, národy apod.).

Jednotlivé typy sociálních útvarů se liší jak svým charakterem a místem v celku sociální reality, tak také svým charakterem z hlediska strukturovanosti. *Formy sociability*, jež Gurvitch definuje jako „různé způsoby vazby v celku a celkem“, jsou mikrosociální jevy a jsou skladbným elementem všech složitějších sociálních skutečností; Gurvitch je proto srovnává s mikročásticemi a elementárními poli nukleární fyziky. Gurvitch vypracovává svou teorii forem sociability ještě v období, kdy je velmi výrazně zasazen vlivy fenomenologie; jeho popis se soustřeďuje zejména na subjektivní psychické aspekty projevů sociability a na přímé postižení a popis subjektivních aspektů těchto mikroprocesů sdružování.

Rozlišuje typy sociability za prvé podle toho, zda jsou založeny na pouhém komunikaci symboly, nebo zda v nich dochází k určité vnitřní vazbě, k vnitřnímu spojení nebo téměř splnutí společenských subjektů; v posledním případě vzniká částečná identifikace jedinců, jež se projevuje jako „my“. Gurvitch uvádí tři typy sociability, založené na částečné identifikaci; jsou to: „masa“, „pospolitost“ (communauté) a „společensství“ (communion). Tyto typy sociability se liší zejména měrou přitažlivosti nebo tlaku, jímž působí a jež jsou navzájem v nepřímém poměru.

Vedle těchto projevů sociability, pramenící z částečné identifikace, popisuje Gurvitch typy sociability, spočívající na částečné opozici; jsou to vztahy mezi určitým „já“ nebo „my“ a určitým „druhým“, tj. „ty“ nebo „on“. Ať již jde o vztahy interpersonální nebo meziskupinové tohoto typu, je vždy jejich základem sociální distance; přitom však může jít o dynamické vztahy přibližování, vzdalování nebo o smíšené vztahy. Vedle toho rozlišuje Gurvitch formy sociability podle jejich aktivity nebo podle pasivity a podle dalších kritérií.

Jak je vidět, nepokládá Gurvitch projevy sociability za jednoduché elementy, které by nezahrnovaly vnitřní kvalitativní diferencovanost a určitý pohyb. Přitom však jim s důrazem upírá jakoukoli strukturovanost, pokládá je za jevy bytostně astrukturní nebo přímo „antistrukturní“, tj. za naprosto nestrukurovatelné. Zdůvodnění vidí zejména v tom, že projevy sociability nepřipouštějí „krystalizaci“, že jsou nekonečně poddajné, nejisté a nahodilé, takže v nich neexistuje skutečná hierarchizace uvedených momentů a jednotlivých hloubkových rovin, jež obsahují aktuálně nebo potenciaálně.

Další části své obecné sociologické teorie věnuje Gurvitch studiu *společenských skupin, společenských tříd a globálních společností*. Teprve v těchto kapitolách dospívá jeho teoretická koncepce k svému vrcholení. Gurvitch zde usiluje o vypracování komplexního systémového modelu těchto složitých skutečností, který by reprodukoval jejich základní dimenze a aspekty a který by tudíž mohl sloužit jako určitý program a vodítko pro studium konkrétních společenských skutečností. Postupuje při tom tak, že se snaží

přesně vymezit soustavu vzájemně spjatých hledisek, kterým odpovídají určité stránky multidimenzionální skutečnosti, mohli bychom naši terminologii říci určité „proměnné“. Tyto proměnné vykazují určité hodnoty, které jsou ve své základní kvalitativní odlišnosti východiskem pro vypracování kvalitativní typologie. Patrně v žádném jiném úseku není sociologická práce Gurvitchova tak podnětná, jako při řešení této problematiky.

Teprve na této úrovni makrosociální skutečnosti pokládá Gurvitch za možné mluvit o sociální struktuře. Společenské skupiny jsou makrokosmem složeným z projevů sociability a jsou podle Gurvitche vždy strukturovatelné, i když v některých podmínkách nemusí být aktuálně strukturovány, nebo mohou být strukturovány jen v malé míře. Naproti tomu společenské třídy a globální společnosti jsou makrokosmy složené z makrokosmů nižšího řádu (společenských skupin), jsou nejen strukturovatelné, nýbrž jsou vždy strukturovány.

Sociální struktura podle Gurvitche existuje jen tam, a) kde jsou dány mnohé hierarchie, jež jsou namnoze ve vzájemném napětí nebo přímo v rozporu; b) kde existuje rovnováha mezi těmito hierarchiemi, i když zpravidla rovnováha vrátká, vyžadující stálého úsilí k svému zachování a obnovení; c) kde se uplatňují kulturní výtvoři jako určitá „výztuž“, jež zpevňuje tuto rovnováhu, a tím působí proti její konstruktivní vratkosti; d) kde konečně probíhají procesy strukturační, destrukturační a restrukturační nebo procesy rozbití struktury; tyto pohyby spojují strukturu se „společností v aktu“.

Gurvitch neztotožňuje společenskou strukturu a totalitu společenské skutečnosti; jejich vzájemný vztah vykládá do vysoké míry jako v podstatě vnější. Za společenskou strukturu hledá Gurvitch „totální společenské jevy“, jejichž dílčím projevem za určitých podmínek je právě struktura. Hlavní zdroj společenského pohybu nespátřuje proto Gurvitch ve společenských struktuře, nýbrž v totálních společenských jevech, které mohou být k sociální struktuře v různém vztahu: mohou společenskou strukturu předbíhat nebo se za ní opožďovat apod.

Pojetí společenské struktury u Gurvitche patří v některých svých aspektech

mezi nejpromyšlenější v současné západní sociologické literatuře. Jeho nedostatkem však je, že nevychází z explicitně formulovaných filosofických předpokladů, takže zacházení s kategorií struktury má u Gurvitche určité rysy libovolnosti nebo nedostatečné zdůvodněnosti v některých svých postupech. Sotva lze pokládat za zcela oprávněný Gurvitchův požadavek vázat aplikaci kategorie struktury na rozvinutou hierarchizaci elementů a na jejich krystalizaci, tzn. na vysoký stupeň jejich objektivace. Oba tyto znaky představují podle našeho názoru spíše vlastnost struktur určitého typu, zejména struktur vysoce rozvinutých. Proto se nám nejeví jako přijatelné Gurvitchovo stanovisko, které upírá jakoukoli formu strukturační tzv. mikrosociálním jevům. Rovněž nepokládáme za zdůvodněné, že Gurvitch výslovně odmítá mluvit o strukturách sociálních činností, o regulativních strukturách, o kulturních strukturách, o struktuře jazyka a o všech dílčích strukturách, které se vztahují k jednotlivým oblastem společenského života. Přesto je nespornou zásluhou Gurvitche, že postihl závažnost problematiky společenské struktury a že v ní vidí jednu z os sociologické problematiky, že usiluje o její všestranné, opravdu systémové řešení.

Velmi poučné — a to jak v pozitivním, tak i v negativním smyslu — je Gurvitchovo vymezení *elementů sociální struktury*, na němž je založeno vypracování jeho typů globálních společností. Stanovení typů globálních struktur vychází ze série kritérií, z nichž některá jsou plně zdůvodněna Gurvitchovou rozvinutou sociologickou teorií. Jsou to zejména hierarchie dílčích skupin, třídní struktura společnosti, kombinace různých projevů sociability a specifické zdůraznění jednotlivých hloubkových úrovní. Je závažnou skutečností, že při popisu struktury globálních společností, při vypracování jejich typů, Gurvitch nevystačí s těmito svými obšírně analyzovanými „sociálními útvary“, nýbrž že k nim přidává další, a to způsoby dělby práce a akumulace, hierarchii sociálních regulací a sociální kontroly a systém civilizačních výtvorů (oeuvres de civilisation), popř. civilizaci jako celek; k nim dále připojuje škálu sociálních časů a hierarchii sociálních determinismů, charakteristickou pro ten kte-

rý typ globální společnosti. Doplnění a rozšíření kritérií pro vypracování typů struktury globálních společností, které jsme uvedli, jistě není nahodilé ani neoprávněné, postrádá však u Gurvitcha explicitní teoretické zdůvodnění. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že Gurvitch ve svých základních teoretických východiscích při analýze prvků společenské skutečnosti opomenul některé podstatné dimenze společenské reality, a proto musí ve své další analýze doplnit svou koncepci určitou korekcí ad hoc. Přestože Gurvitch neustále zdůrazňuje složitost a mnohorozměrnost sociální reality, dopouští se podle našeho názoru neoprávněného zjednodušení již při analýze forem sociability, u níž postihuje jen jednu její dimenzi, totiž bezprostřední interakční aspekt, a především psychickou stránku tohoto interakčního aspektu. Tím vlastně Gurvitch proti své vůli následuje koncepcí formalistické sociologie, které v jiných souvislostech tak prudce kritizuje. Jiné aspekty mikrosociálních procesů, zejména vztah ke přírodě a vztah ke kultuře, Gurvitch ve své výchozí analýze opomíjí, což zčásti odčítá svou zmíněnou korekcí provedenou už na úrovni vyšších společenských útvarů.

Gurvitchovu základní filosofickou pozici v sociologii a řešení jeho vztahu mezi sociologií a filosofií jak v teoretické rovině, tak v kontextu konkrétní vědecké praxe není snadné charakterizovat. Někteří jej pokládají za příslušníka fenomenologické školy v sociologii (Don Martindale), jiní jej označují jako novopozitivistu (J. P. Sartre), a někteří jej konečně pokládají téměř za marxistu. Všechny tyto „diagnózy“ jsou jednostranné, současně však mají svůj díl pravdy, i když nesporně velký a odlišný podle hledisek, která zvolíme, a podle Gurvitchova vývojového období, jež máme na mysli.

Řešení vztahu mezi filosofií a sociologií prodělalo u Gurvitcha svůj vývoj. Některé z jeho starších sociologických studií, zejména první předválečné pokusy o klasifikaci forem sociability, byly přímo inspirovány z filosofických zdrojů a zejména byly ovlivňovány fenomenologií, k níž se Gurvitch otevřeně hlásil. Tyto

vlivy se oslabují, nepřestaly však zcela v Gurvitchově díle fakticky působit ani v poválečném období, kdy se Gurvitch chce od nich osvobodit jako od vazeb pro vědeckou sociologii neúnosných, přičemž řešení vidí v tom, že se snaží oprostit se od jakékoli filosofické závislosti a příslušnosti. Tím dospívá k určitému zjednodušenému řešení a přímo podcenění vztahu mezi filosofií a sociologií, i když se vyslovuje — zejména ve svých pozdějších pracích — „pro nutnou spolupráci mezi sociologií a filosofií“.

Při promýšlení vztahu filosofie a sociologie si Gurvitch uvědomuje nebezpečí, jež pro sociologii plyne z podléhání nesprávným, předpojatým a svévolným filosofickým koncepcím, které tolik brzdí vývoj vědy a dusí její pokrok. Současně si však stále více uvědomuje konkrétní význam *dialektiky* a její nezbytnost pro sociologickou práci. Proto také věnuje jednu ze svých nejzávažnějších knižních publikací problematice vztahu dialektiky a sociologie.⁴ Gurvitch pojímá dialektiku jako jednotu tří aspektů: a) jako skutečný pohyb lidských totalit, které vznikají a zanikají, přičemž tento pohyb se projevuje jednak jako vzájemné působení jejich celků a částí, jednak jako interakce činností a produktů těchto činností apod.; b) jako metodu, která umožňuje postižení pohybu těchto totalit; a konečně c) jako dialektický vztah, který se vytváří mezi vědou, její metodou a skutečným bytím.

Funkci dialektiky v sociologii vykládá Gurvitch spíše negativně než pozitivně. Vidí v ní především cestu k osvobození od předpojatých stanovisek, opravdovou očistu teorie a teoretických přístupů; chápe ji jako prostředek, který umožňuje rozbití zkonstatěných a sklerotizovaných pojmů, jako postup, který umožňuje překonání jednostranně diskurzivního a abstraktního myšlení, jež se vzdává konkrétní totality a ulpívá na rovinách myšlení dosažených v dílčích fázích myšlenkového postupu a na fragmentárním, pouze statickém postižení skutečnosti.

Přitom dialektika podle Gurvitcha nevysvětluje a nepřináší žádné schéma pro výklad skutečnosti. Dialektika, jak zdůrazňuje Gurvitch, vede jen na práh expli-

⁴ G. Gurvitch, *Dialectique et sociologie*, Paris, Flammarion, 1962.

kace v sociologii, avšak nikdy nepřekračuje tento práh. Jejím úkolem je jen připravit rámec pro výklad, podnitit popis skutečnosti; naproti tomu výklad skutečnosti může být zprostředkován jen teoretickým aparátem sociologie jako odborné vědy, přičemž její explikativní postupy jsou proměnné a jsou závislé na konkrétním charakteru objektů vědeckého zkoumání.

Gurvitchův výklad dialektiky patří nepochybně mezi nejpromyšlenější a nejpronikavější pokusy, které nacházíme v současné západní sociologické literatuře. Jeho základní přínos vidíme v tom, že varuje proti simplicistním identifikacím nebo krátkým spojením mezi rovinami filosofického a sociologického myšlení. Mnoho podnětného najdeme u Gurvitche zejména v jeho analýze dialektických operačních postupů, které se vztahují k třetímu aspektu dialektiky. Gurvitch rozlišuje pět základních operačních postupů, a to: 1. dialektickou komplementaritu, 2. vzájemnou dialektickou implikaci, 3. dialektickou dvojznačnost, 4. dialektickou polarizaci, 5. perspektivní reciprocitu. V této souvislosti se zabývá Gurvitch některými aspekty dialektické problematiky, jimž dosud nebylo věnováno mnoho pozornosti. Přitom však je konstitutivní slabostí Gurvitchovy analýzy vztahů sociologie a dialektiky, že problematiku dialektiky sleduje spíše jen v gnoseologickém kontextu, zatímco v ontologické rovině je jeho analýza dialektiky neobyčejně málo bohatá nebo téměř bezobsažná. Také dialektický vztah mezi rovinami filosofických zákonitostí dialektiky a mezi pravidly explikace v sociologii není řešen uspokojivě. Kvalitativní transformace obecného ve zvláštní a zvláštního v obecné v teoretickém myšlení zůstává v Gurvitchově dile nevyřešeným problémem.

S ještě většími mělčinami se u Gurvitche setkáváme v aplikaci dialektického myšlení při řešení konkrétních vědeckých problémů. Gurvitch programově označuje své stanovisko v sociologii jako empirismus, relativismus a pluralismus. Gurvitch pronikavě analyzuje pojem dialektické komplementarity a vzájemné dialektické implikace a dokládá, že z hlediska dialektické analýzy je za určitých okolností připsávání zcela protikladných vlastností témuž objektu zcela zdůvodněné, sám

však pojímá zmíněné pojmy empirismu, relativismu a pluralismu naprosto nedialekticky a přehlíží, že tyto pojmy jako programová hesla teoretické orientace v sociologii jsou pro dialektické myšlení stejně jednostranné a nepřijatelné jako jejich mechanické protiklady, že dialektické myšlení vyžaduje integrování těchto protiv v jednotu vyššího řádu a že tudíž dialektická sociologie nemůže být ani relativistická, ani empirická, ani pouze pluralistická. Proto nám nezbyvá než konstatovat, že požadavek dialektického myšlení je v Gurvitchově teoretické koncepci „dialektického hyperempirismu“ v sociologii nenaplněným, nebo alespoň ne zcela naplněným programem.

Obdobná kritická úvaha se vnučuje při četbě Gurvitchových koncepcí, týkajících se teorie změny a společenského vývoje. Gurvitch pokládá materialistický monismus při výkladu společenského života za neslučitelný s poznatkem, že v jednotlivých stránkách společnosti přísluší jednotlivým stránkám těchto společností, jednotlivým jejich prvkům, oblastem činnosti či skupinám odlišná úloha v sociálním determinismu. Marx není Gurvitchovi dosti „relativistický“. Zřejmě není Gurvitchovi myšlenka jednoty a různosti společenských determinismů dosti dialektická, a proto staví vnějším způsobem oba zcela koherentní pohledy na společenský vývoj proti sobě.

Gurvitch často opakuje požadavek, aby sociologie postihla pohyb společenské skutečnosti. S tímto oprávněným metodologickým postulátem však podivně kontrastuje skutečnost, že charakterizuje sociologickou metodu v její podstatě jako typologickou a že sociologii přímo definuje jako *kvalitativní diskontinuální typologii*.

Ve vypracování série typologií nesporně tkví těžisko Gurvitchovy „diferencio-nální sociologie“. Jistě mají typologizační procedury své významné místo v sociologii a jejich oprávněnost je nesporná, jestliže jsou správně začleněny do celku sociologické metody. U Gurvitche se však setkáváme s nepoměrnou hypertrofií typologizačních postupů, která mu znemožňuje uplatnění jiných procedur, jež by v některých případech byly zdůvodněnější a účelnější. Gurvitch je jistě příliš jednostranný ve svém boji proti jednostran-

nostem kvantitativní, zejména americké sociologie, které vytýká se Sorokinem „kvantofrénií“ a „testománii“. Přes svou módnost, časté jednostranné aplikace a odtržení od potřebných kvalitativních analýz představují kvantitativní metody v sociologii významnou součást metodologického aparátu současné sociologie. Je nedostatkem Gurvitchovy metodologické koncepce, že tyto metody v jejich správné aplikaci nedoceňuje a zejména, že jich v praxi nevyužívá. Typologické postupy Gurvitchovi umožňují, aby vypracoval řady typů, vztahujících se k jednotlivým společenským skutečnostem nebo k celým společnostem; některé z těchto řad vyjadřují i určitý časový sled; postihují však jen určité, kvalitativně odlišné úrovně společenského vývoje, avšak otázky přechodu společenské skutečnosti z jedné úrovně ke druhé, přeměnu jednoho typu v druhý, nechává tato metoda v podstatě bez řešení a dokonce bez pozornosti. Pojetí typologické metody jako základní nebo dokonce jako jediné sociologické metody je naprosto neslučitelné s orientací na dialektizaci sociologie, již by chtěl Gurvitch sledovat.

Přitom Gurvitch dospívá často při vypracování a při zacházení se svými typologickými konstrukcemi až k určité reifikaci pojmů, která přehlíží složitý zprostředkovaný charakter pojmů; v problematickém, fenomenologii inspirovaném pojetí zachází s obsahem pojmů jako s bezprostředním určením skutečnosti. Tak např. ve své sociologii morálky vypracovává Gurvitch osm typů morálky, které jsou založeny na převaze toho nebo onoho typu morální orientace. (Jsou to morálka tradiční, utilitární, morálka ctností, morálka ohlížející se na soudy jiných, imperativní morálka, morálka ideálních symbolických obrazů, aspirační morálka a morálka činů a tvorby.) Přitom pokládá Gurvitch za hlavní úkol sociologie morálky studium funkčních korelací mezi druhy, formami a systémy morálních postojů na straně jedné, a typy sociálních útvarů (např. globálních společností nebo skupin) na straně druhé. Charakter morálky v jednotlivých globálních společnostech se snaží Gurvitch vyjádřit určitou hierarchií takto vypracovaných typů morálky, již pokládá za charakteristickou pro daný typ společnosti.

(Tak např. společnosti liberálního kapitalismu se prý vyznačují ve svém morálním životě touto hierarchií morálních typů: první místo zaujímá morálka symbolických ideálních obrazů a utilitární morálka; druhé místo imperativní morálka a morálka inspirační; třetí místo přiznává tvůrčí a aktivistické morálce; na čtvrté místo v hierarchii řadí tradiční morálku, morálku ctnosti a morálku ohlížející se na dodatečné soudy jiných.) Obdobným způsobem Gurvitch charakterizuje morální soustavy jiných globálních společností. Je více než zřejmé, že taková charakteristika je velmi hrubá a svým metodologickým postupem naprosto nedostatečná. S typovými určeními v sociologii jistě nelze zacházet jako s prvky chemické sloučeniny, které v určitém spojení vysvětlují vznik a vlastnosti této sloučeniny. Problematika transformace obecných typologií do operacionálně aplikovatelné roviny, potřebné pro konkrétní sociologické výzkumy, není u Gurvitche často řešena uspokojivým způsobem a není jí ani věnována dostatečná pozornost.

Přes jisté vlivy fenomenologie a novopozitivismu představuje *vyrovnání se s marxismem* u Gurvitche ve vzrůstající míře jednu z hlavních os jeho myšlenkového vývoje. Gurvitch jistě není marxista, je však nepochybně marxismem hluboce poučen a silně ovlivněn. K četbě Marxe se neustále vrací, zejména v poválečném období, a v intenzivním kontaktu s Marxovým dílem a myšlením vypracovává svou teoretickou koncepci. Je zasvěceným znalcem, a namnoze i úspěšným vykladačem Marxova díla, i když ovšem jeho interpretace je často jednostranná nebo přímo nesprávná, neboť jeho vlastní teoretické koncepce, utvářené z rozporných teoretických a ideologických zdrojů, jsou Gurvitchovi posledním kritériem a rozhodující měrou. Přitom i v těch problémech, kde Gurvitchovo řešení s marxismem výrazně diverguje, je si Gurvitch vědom síly a přímo převahy marxistických přístupů. Není bez zajímavosti, že kapitoly věnované sociologickému dílu Marxovu patří mezi ty, které jsou v nových vydáních Gurvitchových spisů zásadně přepracovány nebo přímo nahrazeny novými texty. Proces

vyrovnávání se s Marxem je u Gurvitche stále neuzavřeno a stále aktuální.

Při všech kritických výhradách, které máme ke Gurvitchovu výkladu a hodnocení marxismu a marxistické sociologie zvláště, nemůžeme upřít Gurvitchovi zásluhu, že velmi záhy postřehl autenticky sociologickou dimenzi v Marxově učení a že tento sociologický charakter marxismu vysvětloval a obhajoval v době, kdy značná část samotných marxistů u nás i na západě neměla jasno v otázce, zda existuje nebo zda je vůbec možná marxistická sociologie, anebo zda naopak pojem marxistická sociologie je, jak se v minulosti psalo, pouhou „*contradictio in adiecto*“. Ve svých statích věnovaných zakladatelům současné sociologie Gurvitch výstižně napsal: „I když Marx nikdy nevyslovil toto jméno“ (tj. jméno »sociologie«), „byl vždy především teoretikem sociologie a sociologickým badatelem.“

Obdobný výklad a vysoké hodnocení Marxovy sociologie rozpracovává Gurvitch v posledním vydání svého základního spisu *La vocation actuelle de la sociologie*. V závěru obsáhlé stati věnované Marxovi Gurvitch shrnuje nejpodstatnější ze svých závěrů: „Marx zůstává nejvýznamnějším ze zakladatelů současné sociologie. Zaujímá své místo daleko před Comtem, Spencerem a Proudhonem.“ (*Vocation*, II. sv., str. 322.)

Velkou zásluhou Gurvitchovou je, že ze svých teoretických pozic neváhal vyvodit praktické závěry pro svou občanskou veřejnou činnost a pro politickou práci. Byl oporou pokrokově orientovaných sociologů a intelektuálů ve Francii vůbec a aktivně se hlásil ke spolupráci s komunisty. Úmrtí G. Gurvitche je ztrátou pro pokrokově orientovanou vědu a pro pokrokové síly v dnešním složitém světě.